

The coexistence of numerous nationalities on the territory of Bukovyna historically formed tolerant environment where respondents rated the residents' attitude to the other nationalities above average (5.2 points of a ten scale). Only 10.3% of respondents felt intolerant attitude to themselves on the household level from the representatives of other nationalities.

About 70% of respondents think that ethnic minorities on Bukovyna feel protection on the legislative, educational and cultural levels as well as in the media. Even a higher percentage of respondents believe necessarily or desirably to know the culture, traditions and customs of other nations (75.8%).

However, Chernivtsi region residents' level of patriotism causes for concern, among which only 40.3% clearly consider themselves as patriots of Ukraine. This clearly demonstrates the shortcomings of educational institutions, public organizations and the media area.

Keywords: nation, ethnicity, multiculturalism, minorities, Chernivtsi region, respondents, ethnicity, language, tolerance.

Надійшла до редакції 24.02.2016 р.

УДК 364.316.334.3

**© Микола Туленков
(Київ)**

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті в межах соціологічного підходу розглядаються сутність, зміст, родові ознаки та структурно-функціональні характеристики соціального захисту як ключового чинника державної соціальної політики в умовах глобальних змін і суспільних трансформацій.

Ключові слова: соціальна політика; соціальна держава; соціальний захист; соціальне обслуговування; соціальна послуга; соціальне партнерство.

Вихідні передумови. Сучасні глобальні зміни та зумовлені ними суспільні трансформації об'єктивно утворюють соціальні напруження в суспільних системах, які істотно впливають не тільки на ефективність функціонування соціальної сфери, але й ведуть до значного обмеження ролі держави у наданні традиційних соціальних послуг. Ці процеси мають велике значення для України, яка опинилась у доволі складній соціальній ситуації, що зумовлена одночасним впливом, з одного боку, зовнішніх процесів глобалізації сучасного суспільного буття, а з іншого боку, внутрішніх процесів ринкової трансформації вітчизняної суспільної системи.

Унаслідок цього соціальна сфера сучасного українського суспільства потребує змістовної структурної модернізації шляхом швидких реформ на основі впровадження активної соціальної політики, сформованої на принципах індивідуальної соціальної відповідальності, справедливості, солідарності та субсідарності, а також на принципах трудових досягнень, клієнтоцентризму, адресності соціальних гарантій тощо.

Виходячи з цього головною **метою** даної статті є здійснення соціологічної концептуалізації соціального захисту в умовах глобальних змін і суспільних трансформацій, а також окреслення характеру, змісту, ключових ознак, типологічних і структурно-функціональних характеристик цього важливого суспільного феномену.

Виклад основного матеріалу. Соціологічний аналіз сучасних проблем і перспектив модернізації соціального захисту населення свідчить про відсутність комплексного підходу щодо впровадження чітких соціальних орієнтирів рівня та якості суспільного життя в умовах ринкових перетворень. Водночас формування ефективної системи соціального захисту населення є в даний час одним із пріоритетних завдань соціально-економічної політики держави, реалізація якого має базуватись не тільки на передовому світовому та вітчизняному досвіді, але й на сучасних наукових знаннях.

Це означає, що розвиток українського суспільства в перехідний період, трансформація його соціальної, економічної, політичної та духовної сфери передбачає насамперед впровадження нових, більш гнучких і науково обґрунтованих підходів в управління соціальним захистом населення, що пов'язане, *по-перше*, з поступовим формуванням нової моделі соціальної політики неоліберального типу; *по-друге*, з децентралізацією системи державного управління, а *по-третє*, з розширенням партнерської взаємодії держави і громадянського суспільства, особливо в частині реформування соціального захисту та надання адресної соціальної допомоги найбільш уразливим верствам населення [26, с.4-10].

У цілому аналіз показує, що проблема соціального захисту населення в умовах розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, є надзвичайно актуальною, як у теоретичному, так і в суто практичному плані, оскільки процес соціологічної концептуалізації та структурно-функціональної інституціоналізації даного суспільного феномену й дотепер залишається предметом численних наукових розвідок і гострих наукових дискусій. Це насамперед стосується тлумачення самого терміну «*соціальний захист*», який хоча й вживається в Конституції України (ст. 46 та інші), національному законодавстві, науковій літературі, соціальній та юридичній практиці, але доволі по-різному трактується навіть у законодавчих актах.

У науковій літературі, як показує аналіз, неодноразово робилися спроби дослідити цей важливий феномен суспільно-політичного буття і досягти врешті-решт однозначного його тлумачення. Це є вкрай важливим, оскільки цей феномен є обов'язковою складовою соціальної політики сучасної держави, тим більше тих держав, які проголосили себе соціальними. Більше того, у широкому розумінні *соціальний захист* становить зміст соціальної діяльності будь-якої держави і є системою економічних, юридичних і організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина. Тут головним чином йдеться про будь-які заходи держави, що спрямовані на забезпечення її соціальної функції, а також які притаманні різним видам суспільних відносин, завдяки яким власне й реалізуються основні соціальні права громадян.

Що стосується змістовного наповнення цього феномену, то на думку відомої дослідниці О.Мачульської, *соціальний захист* у широкому сенсі спрямований головним чином на виявлення та нейтралізацію негативних чинників, які впливають на життєдіяльність особистості [15, с.52]. При цьому інша дослідниця М.Буянова вважає, що *соціальний захист* є більш широким поняттям, і хоча основні питання соціального захисту громадян належать до права соціального забезпечення, соціальний захист здійснюється також і за допомогою інших галузей права – трудового, цивільного, житлового, сімейного, екологічного й інших галузей права [7, с.22]. Як бачимо, авторка розглядає соціальний захист переважно крізь комплекс правових механізмів, зокрема, права соціального забезпечення, що з нашого погляду істотно звужує соціально-захисну функцію держави до суто юридичного аспекту.

Інший підхід пов'язує соціальний захист із поняттям соціальних, юридичних і економічних гарантій. На цьому наполягає науковець Т.Семигіна, яка вказує, що «*соціальний захист* передбачає сукупність соціальних і юридичних гарантій, метою яких є забезпечення державою для кожного члена суспільства реалізації його основних соціально-економічних прав, передусім права на рівень життя, необхідний для нормального відтворення і розвитку особистості» [17, с.27-30]. Водночас відомі дослідники В.Скуратівський, О.Палій і Е.Лібанова трактують *соціальний захист* як «комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [21, с.92-94], а науковець В.Грушко визначає *соціальний захист* як сукупність заходів та механізмів їх здійснення, що використовуються суспільством для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення [10, с.10-12].

Натомість існує ще один підхід, згідно з яким *соціальний захист* трактується у двох основних значеннях: у *вужькому* під ним розуміється власне соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків і соціальних ризиків, а у *широкому* цей термін відображає зміст соціальних функцій держави, які є системою економічних, юридичних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення основних соціальних прав людини і

громадянина. Як бачимо у даному сенсі *соціальний захист* тлумачиться як система юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів і заходів держави щодо захисту населення від несприятливих наслідків і соціальних ризиків [6, с.56; 25, с.18-24].

Виходячи з широкого трактування соціального захисту французький дослідник П.Розанваллон виділяє три основних етапи процесу його організації: *перший етап* – це визначення тих соціальних груп, які потребують соціально-правового захисту з боку держави (непрацевдатні, пенсіонери, багатодітні сім'ї тощо); *другий етап* – це безпосередня юридична, статистична та адміністративна діяльність з установами спеціфічних прав кожної категорії населення й надання відповідної допомоги; *третій етап* – це власне діяльність соціальних служб, які забезпечують ефективне функціонування системи соціального захисту [16, с.76-77]. Такий підхід, на наш погляд, визначає процесуальну сторону соціального захисту і що вкрай важливо, акцентує увагу на об'єктиві даного суспільного феномену, зокрема на визначенні тих соціальних верств, які потребують безпосередньої соціальної підтримки.

Водночас особливої уваги, на наш погляд, заслуговує використання системного підходу до вивчення *соціального захисту*, завдяки якому цей суспільний феномен може розглядатися: *по-перше*, як система забезпечення матеріальних умов життєдіяльності людини як родової істоти (біологічного виду) і як суспільної істоти (тобто людини розумної); *по-друге*, як організована система морально – духовних передумов, які захищають особистість людини, її честь, гідність, права і обов'язки; *по-третьє*, як система соціальних інститутів суспільства, що відтворюють морально-духовну атмосферу у суспільстві; *по-четверте*, як система актів законодавчої, виконавчої і судової влади, спрямована на створення умов соціального захисту будь-якої особи, населення в цілому; *по-п'яте*, як система матеріального виробництва, спрямована на відтворення необхідних умов життєдіяльності людини і суспільства в цілому; *по-шосте*, як соціально-культурна система, що склалася в процесі суспільної життєдіяльності у вигляді відповідних цінностей, норм, правил, традицій, звичок тощо, які впливають на формування та розповсюдження певних форм і видів соціального захисту населення» [14, с.8-12; 26, с.24-28]. Звідси випливає, що *соціальний захист* може розглядатися як сукупність соціальних відносин, які складаються у суспільстві з приводу виробництва, поділу, перерозподілу обміну та споживання суспільного продукту з метою забезпечення адекватної соціальної адаптації та інтеграції індивідів, не здатних самостійно справитися з негативною дією соціальних ризиків [13, с. 69; 26, с.44-46].

Таким чином, *соціальний захист*, на наш погляд, доцільно розглядати як систему державної підтримки насамперед тих соціальних верств населення, які знаходяться в зоні впливу соціальних ризиків з метою забезпечення їм відповідного життєвого рівня, яка передбачає конкретні заходи щодо надання правової, фінансової й матеріальної допомоги, а також відповідні соціальні гарантії найбільш уразливим верствам населення. Отже, системний підхід дозволяє розглядати *соціальний захист* у якості системи законодавчих, економічних, соціальних й інших гарантій, спрямованих на створення громадянам рівних умов для покращення свого добробуту, а також як комплекс відповідних засобів, спрямованих на усунення соціальної нерівності та забезпечення членів суспільства певним мінімумом соціальних благ на основі дотримання принципу соціальної справедливості.

Що стосується соціологічного підходу, то в його межах *соціальний захист* розглядається, з однієї сторони, як певна сукупність нормативно-правових, соціальних, психологічних, фінансових і організаційно-управлінських механізмів, спрямованих на задоволення насущних соціальних потреб населення, а також на узгодження докорінних соціальних інтересів різних соціальних груп. А з іншої сторони, соціальний захист – це свідомо артикульована система скоординованих дій, спрямованих на створення умов для реалізації громадянами своїх соціальних, юридичних та економічних прав, а також на підтримку тих соціальних груп населення, які опинилися в складних життєвих обставинах. Причому така діяльність здійснюється, як правило, різними соціальними інститутами, до яких належать держава, структури громадянського суспільства й бізнесу, що вказує на полісуб'єктність системи управління соціальним захистом населення [24, с.39-4].

Необхідно відзначити, що на сучасному етапі суспільного розвитку очевидним стає той факт, що збільшення чисельності суб'єктів соціального захисту, а також розширення ними переліку форм і способів надання відповідних соціальних послуг виступає істотним чинником підвищення загального рівня ефективності соціального захисту у цілому. Це зумовлено тим, що будь-яка суспільна система завжди має певні обмеження передусім фінансово-економічного характеру для виконання своїх соціальних функцій. Тому розширення суб'єктів соціального захисту, на наш погляд, значною мірою впливає на підвищення рівня соціального добробуту кожної людини і суспільства загалом. Більше того, в сучасному суспільстві ефективність соціального захисту залежить від скоординованої взаємодії суб'єктів соціальної політики і соціального захисту на основі впровадження механізмів соціального партнерства на всіх рівнях соціальної організації суспільної системи [24, с.64-68].

Аналіз також засвідчує, що в соціальній сфері України одночасно реалізується два різноспрямованих вектори розвитку соціального захисту: *по-перше*, це відтворення громіздкої (здебільшого соціально й фінансово невиправданої) системи соціальної допомоги, різноманітних пільг і виплат із збереженням неефективної, витратної та розгалуженої мережі державних закладів соціального захисту, що відповідає традиціям класичної патерналістської моделі, а *по-друге*, це запровадження нових, більш гнучких, ефективних і економічно обґрунтованих форм та видів соціального захисту, що супроводжується розвитком більш розгалуженої мережі закладів соціального обслуговування на рівні місцевих громад, яка більшою мірою відповідає європейській посткласичній моделі соціального захисту, що базується на широкому використанні принципу соціального партнерства як ключового механізму взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства в соціальній сфері [8, с.32-38].

При цьому зарубіжний досвід показує, що домінуючою формою соціального захисту останнім часом усе більше стає не виплата різних форм соціальної допомоги, а *соціальне обслуговування* різних верств населення – порівняно нова форма соціального захисту, яка в нашій країні не отримала необхідного поширення. Водночас соціальні послуги (які є серцевиною соціального обслуговування) не тільки орієнтовані на зниження рівня соціальної уразливості та профілактику соціальних ризиків, але й стали з економічної точки зору більш дієвими механізмами забезпечення соціального добробуту, порівняно з механізмами розширення обсягів різноманітних видів грошової соціальної допомоги (пільг, субсидій тощо). У даному плані й Закон України «Про соціальні послуги» певним чином відкриває дорогу для переходу від непрозорих соціальних пільг та неефективних соціальних виплат до більш дієвих механізмів соціального захисту, побудованих на основі запровадження різноманітних форм і видів соціального обслуговування населення.

Натомість у вітчизняній науковій літературі, як показує аналіз, поняття *соціального обслуговування* використовується відносно рідко. На думку цілого ряду вчених [1;4;5;9;12;13;14;18;20;23;25;27;28] соціальне обслуговування за сучасних умов виступає однією з ефективних і пріоритетних організаційних форм соціальної діяльності, що розглядається нині в якості системи специфічних соціально-гуманістичних засобів, спрямованих на соціальну адаптацію та реабілітацію, як окремих індивідів і родин, так і цілих соціальних груп або спільнот. Наприклад, на думку британського дослідника Р.Баркера, *соціальне обслуговування* є «діяльністю суспільства з надання соціальних послуг з метою задоволення насущних потреб людей для їх нормального розвитку, насамперед тих, хто не може сам про себе подбати» [4, с.78]. Тут автор цілком слушно акцентує увагу на індивідуальному підході до вироблення та реалізації соціальної політики, а також розглядає останню як безумовну функцію інститутів громадянського суспільства, а не тільки інституту держави.

Звідси випливає, що поняття *соціального обслуговування* (як складне соціальне явище) можна також розглядати у двох значеннях: у *вузькому сенсі* під ним слід розуміти один із видів соціального забезпечення, спрямований на надання громадянам спеціальними органами держави різноманітних соціальних послуг (безоплатно чи на умовах часткової оплати) з метою посилення їх соціального захисту, запобігання або зменшення негативних

соціальних ризиків, що виникли в процесі суспільної життєдіяльності [7, с.16-18], а в *широкому сенсі* соціальне обслуговування охоплює широкий спектр (окрім грошових виплат) соціальних послуг, які надаються громадянам у сучасному суспільстві.

У даному контексті цілком продуктивно видається позиція дослідника Б.Сташківа, який визначає *соціальне обслуговування* як діяльність соціальних служб із надання безоплатно (чи на пільгових умовах) соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги з метою подолання або пом'якшення тих обставин, які порушують їхню життєдіяльність [23, с.77-78]. Більше того, дослідник К.Дубич вважає, що *соціальне обслуговування* взагалі є формою надання соціальних послуг, зазначаючи при цьому, що система надання соціальних послуг – це складна, відкрита соціально-економічна система, яка складається з сукупності державних органів і недержавних організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальних послуг особам і окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть їх самостійно подолати, а відтак потребують сторонньої допомоги [11, с.6-8].

Розглядаючи соціальні послуги як форму соціального обслуговування населення науковець В.Гончаров пропонує визначати їх суть у широкому та вузькому сенсі: у *першому випадку* – це послуги, спрямовані на задоволення різних соціальних потреб окремих осіб чи груп населення, а в *другому* – це комплекс різних заходів, спрямованих на певні соціальні групи або окремих індивідів, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують сторонньої допомоги для поліпшення чи відтворення їх життєдіяльності з метою повернення до повноцінного життя [9, с.8-9]. Таке розуміння даного явища представлене і в Законі України «Про соціальні послуги», в якому *соціальне обслуговування* визначається в якості системи соціальних заходів із сприяння, підтримки і надання послуг окремим особам або соціальним групам, які здійснюються соціальними службами для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їхнього соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Причому *соціальні послуги* (як основна категорія, що пояснює зміст соціального обслуговування) визначаються в даному законі як комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [17; 22, с.23-28].

До основних напрямів *соціального обслуговування* (які рельєфно відображають його змістовні характеристики) відносять, як правило, такі види соціальної діяльності: 1) надання матеріальної допомоги громадянам, що знаходяться у важкій життєвій ситуації, у вигляді грошових коштів, продуктів харчування, а також спеціальних транспортних засобів; 2) соціальне обслуговування вдома, яке здійснюється шляхом надання соціальних послуг громадянам, які потребують стороннього або тимчасового нестационарного соціального обслуговування; 3) соціальне обслуговування в стаціонарних установах, здійснюване шляхом надання соціальних послуг громадянам, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування і потребують постійного догляду, забезпечуючи створення відповідних їх віку і стану здоров'я умов життєдіяльності, проведення заходів медичного, психологічного, соціального характеру, а також організацію посиленої трудової діяльності, відпочинку і дозвілля; 4) надання тимчасового притулку в спеціалізованих установах соціального обслуговування громадянам, що опинилися у важкій життєвій ситуації, громадянам без певного місця проживання, потерпілим від психологічного або фізичного насильства та іншим клієнтам соціальної служби, що потребують тимчасового притулку; 5) організація денного перебування в установах соціального обслуговування з наданням соціально-побутового, соціально-медичного і іншого обслуговування громадянам похилого віку, які зберегли здатність до самообслуговування і активного пересування; 6) консультативна допомога по питаннях соціально-побутового і соціально-медичного забезпечення життєдіяльності, психолого-педагогічної допомоги, соціально-правового захисту [17].

Зазначене дає підстави для виокремлення основних *видів соціальних послуг*, серед яких прийнято виділяти такі: 1) догляд (вдома, стаціонарний, денний); 2) підтримане проживання;

паліативний догляд; 3) влаштування до сімейних форм виховання; 4) соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція; 5) абілітація, соціальна реабілітація, соціально-психологічна реабілітація; 6) надання притулку; 7) кризове та екстрене втручання; 8) консультивання; 9) соціальний супровід (або патронаж), соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці; 10) представництво інтересів, посередництво (медіація); 11) соціальна профілактика [17; 18; 19; 20; 22;].

Виходячи з цього, основною метою *соціального обслуговування*, на наш погляд, у *вужкому сенсі* є підтримка соціальних груп або окремих індивідів, які опинилися в складних життєвих обставинах, відновлення їх соціальних відносин і зв'язків через надання соціальних послуг у спеціальних закладах соціального обслуговування, а в *широкому сенсі* – оптимізація розгалуженої системи соціальних відносин у суспільстві, що зумовлена об'єктивною необхідністю реалізації цілей соціальної політики та соціального управління, спрямованих на досягнення стратегічних результатів суспільного розвитку [5, с.14-16; 24, с.4-8].

Необхідно підкреслити, що соціологічний аналіз *соціального обслуговування* (як системного явища) дозволяє розглядати його крізь призму двох систем: інституціональної та організаційної, що різняться між собою характером взаємодії з іншими суспільними системами. Соціальне обслуговування в інституціональному вимірі є системою відкритого типу, яка має власні структурні елементи, а також особливості формування, функціонування й розвитку. Але на даному етапі суспільних перетворень мова йде про структурну перебудову цього інституту, тобто про його перехід від традиційного до сучасного типу. Що стосується інституту соціального обслуговування традиційного типу, то він здебільшого реалізує адаптивну та соціально-захисну функцію. Натомість сучасний інститут соціального обслуговування (на відміну від традиційного) є стратифікаційним інститутом, що сприяє відтворенню та розвитку соціуму на основі методів сервісної соціалізації, які передбачають поділ соціальних груп у відповідності до потреб соціального обслуговування та рівня соціальної суб'єктності [8, с.32-38].

Слід відмітити, що інші суспільні інститути стосовно інституту соціального обслуговування (такі наприклад, як держава, економіка, освіта, сім'я тощо) володіють компліментарністю, тобто однозначною відповідністю. Принцип домінування базових інститутів визначає при цьому допоміжний характер інших інститутів, зокрема, інституту соціального обслуговування стосовно базових інститутів суспільства, які розвиваються у більш вільному та спонтанному режимі. Допоміжні інститути у взаємодії з базовими інститутами забезпечують збалансований розвиток суспільства, оскільки без їхньої діяльності спонтанне функціонування базових інститутів може привести суспільство до стану хаосу, кризи чи деградації. Натомість ключовою умовою успішного функціонування соціального обслуговування, як допоміжного інституту, є обов'язкова участь у його діяльності такого базового інституту, як інститут держави зі своїми регіональними та місцевими структурами, так само як і участь у його діяльності бізнесових структур, а особливо некомерційних інститутів громадянського суспільства [8, с.32-38].

Виходячи з цього, суть соціального обслуговування можна відобразити у вигляді певної моделі, зміст якої, з одного боку, полягає у використанні патерналістської ідеології стосовно соціально незахищених верств населення, а з іншого боку, у диференційованому впливі на динамічних, адаптованих до ринку індивідів, які ведуть активний спосіб життя. Така модель не тільки сприяє забезпеченню необхідної для сучасного суспільства дуально-цільової орієнтації, але й дозволяє зміцнювати його соціальну стабільність та динамічну рівновагу в умовах ринку. Що стосується України, то в ній переважає інший підхід, за якого ресурсні можливості соціального обслуговування спрямовуються в основному на соціальну допомогу та соціальну реабілітацію окремих категорій населення, що знаходяться в складній життєвій ситуації. Цей підхід є також доволі значимим, але в даний час існує об'єктивна необхідність істотного розширення всього спектру сервісних соціальних послуг, які б задовольняли потреби представників різних соціальних груп населення (як і соціальне обслуговування в цілому) одночасно сприяли б широкому застосуванню принципу соціального партнерства, як

ключового чинника відтворення соціальних взаємодій у сучасному суспільстві, пов'язаних з реалізацією цілей соціальної політики. Соціальне обслуговування (як конкретний вид діяльності щодо надання соціальних послуг) більшою мірою зорієнтоване на інноваційне та науково обгрунтоване відтворення безпосередньої життєдіяльності індивідів і соціальних груп у конкретному соціальному середовищі [18, с.10-14].

У даний час вітчизняна система соціального обслуговування населення знаходиться в стадії створення розширеної мережі відповідних установ і опрацювання технологій надання соціальних послуг з урахуванням специфіки різних регіонів і соціальних груп. Важливого значення тут набуває визначення чіткої та адекватної структури даної системи стосовно розроблення конкретних соціальних програм і принципів управління ними, а також стосовно впровадження принципів автономії і самообмеження даної системи як з економічної, так і з соціологічної точки зору. У даному контексті вельми актуальною постає проблема побудови ефективної партнерської взаємодії між елементами (установами, закладами), тобто усередині системи соціального обслуговування, а також і зовнішньої партнерської взаємодії з державними установами та особливо громадськими (некомерційними) організаціями щодо їх участі у соціальній підтримці найбільш уразливих верств населення.

Практика останніх років показує, що в європейських країнах найбільшу активність щодо надання соціальних послуг виявляють саме суспільні рухи й громадські організації, які безпосередньо зайняті соціальним обслуговуванням різних груп населення. Розширення діяльності та ресурсних можливостей таких організацій сприятиме не тільки інституційному оформленню недержавного сектора соціального обслуговування в Україні, але й створенню здорової конкуренції між державними та недержавними соціальним службам щодо номенклатури, якості та обсягів соціальних послуг, які надаються найбільш уразливим верствам населення. Таким чином, соціологічна концептуалізація соціального захисту як суспільного феномену у сучасному науковому дискурсі дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Соціальний захист як суспільний феномен людської цивілізації розглядається з соціологічної точки зору у двох вимірах: з однієї сторони, як певна сукупність нормативно-правових, соціально-культурних, соціально-психологічних, організаційно-управлінських і фінансово-економічних механізмів, спрямованих на задоволення насущних потреб членів суспільства та узгодження докорінних інтересів різних соціальних груп, а з іншої сторони, як свідомо артикульована система скоординованих дій держави і суспільства, спрямованих на створення необхідних умов для реалізації громадянами своїх соціальних, юридичних і економічних прав і свобод, а також на підтримку тих соціальних верств, які опинилися у складних життєвих обставинах.

2. Система соціального захисту, що існує в Україні, характеризується двома векторами розвитку: по-перше, відтворенням громіздкої та економічно не обгрунтованої системи соціальної допомоги, яка відповідає традиціям класичної патерналістської моделі, а по-друге, створенням нової, більш гнучкої та економічно обгрунтованої системи соціального захисту, яка відповідає традиціям посткласичної європейської моделі та базується на механізмах соціального партнерства та соціального обслуговування громадян.

3. Соціальне обслуговування, як ключовий елемент посткласичної європейської моделі соціального захисту, базується на приматі надання конкретних соціальних послуг різним індивідам і верствам населення з боку розгалуженої мережі державних і недержавних соціальних служб. При цьому соціальні послуги (як основа соціального обслуговування) виконують у суспільстві дві важливі функції: по-перше, вони задовольняють різноманітні соціальні потреби, як окремих індивідів, так і різних соціальних груп, а по-друге, вони забезпечують конкретну соціальну підтримку тих осіб і соціальних верств, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують сторонньої допомоги з метою повернення до повноцінного соціального життя.

4. Реформування вітчизняної системи соціального захисту передбачає її перехід від системи соціальної допомоги (побудованої на наданні різних пільг, субсидій, грошових виплат) до системи соціального обслуговування (побудованої на наданні конкретних

соціальних послуг, спрямованих на задоволення різних соціальних потреб та соціальну підтримку найбільш уразливих верств населення). Це вимагає не тільки розширення полісуб'єктності щодо надання соціальних послуг, а й впровадження принципу соціального партнерства на всіх рівнях управління соціальним обслуговуванням, що, з одного боку, сприятиме створенню розгалуженої мережі соціальних служб із надання різноманітних соціальних послуг, а з іншого боку, підвищенню їх якості і доступності як для окремих індивідів, так і для різних насамперед найбільш уразливих соціальних груп.

Література

1. Алейникова С.М. Методи оценки степени нуждаемости граждан в социальном обслуживании на дому / С.М.Алейникова // Социальное обслуживание. – 2004. – №1. – С.35-43.
2. Апопій В.В. Організація і технологія надання послуг / В.Апопій, І.Олексин, Ю.Шутовська, Т.Фітало. – К.: Академія, 2006. – 312 с.
3. Багмет М.О. Державні соціальні стандарти в Україні як гарантія формування європейського рівня і якості життя [Електронний документ] / М.Багмет, Д.Міхель // Гілея: збірник наукових праць. – К., 2011. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/http://niss.gov.ua/P5_doc.pdf.
4. Баркер С. Словарь социальной работы: пер. с англ. / С.Баркер. – М.: Наука, 2004. – 345 с.
5. Барков А.В. Социальное обслуживание в условиях рыночной экономики: современные тенденции и перспективы развития / А.В.Барков // Трудовое право. – 2006. – №9. – С.13-17.
6. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навчальний посібник / Н.Б.Болотіна. – К.: Знання, 2005. – 381 с.
7. Буянова М.О. Право соціального забезпечення: учебное пособие / М.Буянова, С.Кобзева, З.Кондратьева. – М.: КНОРУС, 2013. – 480 с.
8. Головня О.М. Соціальне обслуговування в контексті державної соціальної політики: проблеми і перспективи / О.М.Головня // Стратегія розвитку України: Економіка. Соціологія. Право. – 2011. – №4. – С.32-38.
9. Гончаров В.О. Соціальне обслуговування як організаційно-правова форма соціального забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.12.00.05 / В.О.Гончаров. – К., 2012. – 20 с.
10. Грушко В.І. Пенсійна система України: навчальний посібник / В.І.Грушко. – К.: Вид-во АСТ, 2006. – 231 с.
11. Дубич К.В. Модернізація системи соціального захисту населення як напрям реформування державного управління в Україні // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління: наук. збірник. – 2012. – №2(6). – С.5-11.
12. Задорожній Г.В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкритого суспільства / Г.Задорожній, О.Коврига, В.Смоловик. – Х.: ХІБМ, 2000. – 192 с.
13. Лаврухін О.В. Соціальний захист населення: понятійно-категоріальний аналіз / О.В.Лаврухін // Державне управління: теорія та практика. – 2014. – №1. – С.61-70.
14. Лебедев О.Т. Социальная защита населения: учебное пособие / О.Лебедев, С.Язвенко. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургской гос. инженер.-экон. Академии, 1999. – 114 с.
15. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения / Е.Мачульская, Ж.Горбачева. – М.: Книжный мир, 2001. – 292 с.
16. Розанваллон П. Новый социальный вопрос: Переосмысление государства всеобщего благоденствия (пер. с франц.). – М.: Ad marginet, 1997. – 188 с.
17. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: навчальний посібник / Т.В.Семигіна. – К.: МАУП, 2005. – 276 с.
18. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. – К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2009. – 104 с.
19. Сідельник Л.Л. Стандарти якості соціальних послуг як інструмент ефективного соціального захисту // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. – №2. – С.67-83.
20. Скрипнюк О.В. Соціальна правова держава в Україні / О.В. Скрипнюк. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2000. – 598 с.
21. Скуратівський В.А. Соціальна політика / В.Скуратівський, О.Палій, Е.Лібанова. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 360 с.
22. Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи [Т.Семигіна, К.Міщенко, Т.Кіча та інші]. – К.: Зірка, 2007. – 52 с.
23. Шашків Б.І. Соціальне обслуговування у системі соціального забезпечення: правові питання / Б.І.Шашків // Право України. – 2005. – №1. – С.76-79.
24. Туленков М.В. Соціальна політика в Україні: шляхи формування та реалізації: навч.-метод. розробка / М.В.Туленков. – К.: ІПК ДСЗУ, 2007. – 34 с.
25. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія / М.В.Туленков. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 168 с.

26. Туленков М.В. Політика соціального захисту: монографія / М.В.Туленков, Ю.Ж.Шайгородський. – К.: Центр соціальних комунікацій, 2011. – 184 с.
27. Управление социальной сферой / Под ред. В.Гордина. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та экономики и финансов, 1998. – 289с.
28. Якушев Л.П. Социальная защита: учеб. пособие / Л.П.Якушев. – М.: Академия, 1998. – 324 с.

Literatura

1. Alejny`kova S.M. Metody ocenky` stepeny` nuzhdaemosti` grazhdan v socy`al`nom obsluzhy`vany`y` na domu / S.M.Alejny`kova //Socy`al`noe obsluzhy`vany`e. – 2004. – #1. – S.35-43.
2. Apopij V.V. Organizaciya i tehnologiya nadannya poslug / V.Apopij, I.Oleksy`n, Yu.Shutovs`ka, T.Fitalo. – K.: Akademiya, 2006.-312s.
3. Bagmet M.O. Derzhavni social`ni standarty` v Ukrayini yak garantiya formuvannya yevropejs`kogo rivnya i yakosti zhy`ttya [Elektronny`j dokument] / M.Bagmet, D.Mixel` // Gileya:zbirny`k naukovy`x prac`. – K., 2011. – Rezhym dostupu :www.nbuv.gov.ua /portal/http://niss.gov.ua/P5_doc.pdf.
4. Barker S. Slovar` socy`al`noj raboty: per. s angl. / S.Barker. – M.: Nauka, 2004. – 345 s.
5. Barkov A.V. Socy`al`noe obsluzhy`vany`e v uslovy`yah rynochnoj ekonomy`ky`: sovremennye tendency`y` y` perspekty`vy razvy`ty`ya / A.V.Barkov // Trudovoe pravo. – 2006. – #9. – S.13-17.
6. Bolotina N.B. Pravo social`nogo zaxy`stu Ukrayiny`: navchal`ny`j posibny`k / N.B.Bolotina. – K.: Znannya, 2005. – 381 s.
7. Buyanova M.O. Pravo social`nogo obespecheny`ya: uchebnoe posoby`e / M.Buyanova, S.Kobzeva, Z.Kondrat`eva. – M.: KNORUS, 2013. – 480 s.
8. Golovny`a O.M. Social`ne obslugovuvannya v konteksti derzhavnoi social`noi polity`ky`: problemy` i perspekty`vy` / O.M.Golovny`a // Strategiya rozvy`tku Ukrayiny`: Ekonomika. Sociologiya. Pravo. – 2011. – №4. – S.32-38.
9. Goncharov V.O. Social`ne obslugovuvannya yak organizacijno-pravova forma social`nogo zabezpechennya: avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yury`d. nauk: specz.12.00.05 / V.O.Goncharov. – K., 2012. – 20 s.
10. Grushko V.I. Pensijna sy`stema Ukrayiny`: navchal`ny`j posibny`k / V.I.Grushko. – K.: Vy`d-vo AST, 2006. – 231 s.
11. Duby`ch K.V. Modernizaciya sy`stemy` social`nogo zaxy`stu naselennya yak napryam reformuvannya derzhavnogo upravlinnya v Ukrayini // Visny`k Akademiyi praci i social`ny`x vidnosy`n Federaciji profspilok Ukrayiny`.Seriya: Pravo ta derzhavne upravlinnya: nauk. zbirny`k. – 2012. – #2(6). – S.5-11.
12. Zadorozhny`j G.V. Social`ne partnerstvo – real`ny`j shlyax do vidkry`togo suspil`stva / G.Zadorozhny`j, O.Kovry`ga, V.Smolovy`k. – X.: XIBM, 2000. – 192 s.
13. Lavruxin O.V. Social`ny`j zaxy`st naselennya: ponyatijno-kategorial`ny`j analiz / O.V.Lavruxin // Derzhavne upravlinnya: teoriya ta prakty`ka. – 2014. – #1. – S.61-70.
14. Lebedev O.T. Socy`al`naya zashhy`ta naseleny`ya: uchebnoe posoby`e / O.Lebedev, S.Yazvenko. – SPb.: Y`zd-vo Sank-Peterburskoj gos. y`nzhen.-ekon. Akademiy`y`, 1999. – 114 s.
15. Machul`skaya E.E. Pravo socy`al`nogo obespecheny`ya / E.Machul`skaya, Zh.Gorbacheva. – M.: Kny`zhny`j my`r, 2001. – 292 s.
16. Rozanvallon P. Novyj socy`al`ny`j vopros: Pereosmyslenny`e gosudarstva vseobshhego blagodenstvy`ya (per. s francz.). – M.: Ad marginet,1997. – 188 s.
17. Semy`gina T.V. Porivnyal`na social`na polity`ka: navchal`ny`j posibny`k / T.V.Semy`gina. – K.: MAUP, 2005. – 276 s.
18. Sy`stema social`nogo zaxy`stu ta social`nogo zabezpechennya v Ukrayini: real`ny`j stan ta perspekty`vy` reformuvannya. – K.: Mizhnarodny`j fond «Vidrodzhennya», 2009. – 104 s.
19. Sidyel`ny`k L.L. Standarty` yakosti social`ny`x poslug yak instrument efekty`vnogo social`nogo zaxy`stu // Social`na robota v Ukrayini: teoriya i prakty`ka. – 2007. – #2. – S.67-83.
20. Skry`pnyuk O.V. Social`na pravova derzhava v Ukrayini / O.V. Skry`pnyuk. – K.: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2000. – 598 s.
21. Skurativs`ky`j V.A. Social`na polity`ka / V.Skurativs`ky`j, O.Palij, E.Libanova. – K.: Vy`d-vo UADU, 1997. – 360 s.
22. Social`ni poslugy` v Ukrayini: s`ogodennya ta perspekty`vy` [T.Semy`gina, K.Mishhenko, T.Kicha ta inshi]. – K.:Zirka, 2007. – 52 s.
23. Stashkiv B.I. Social`ne obslugovuvannya u sy`stemi social`nogo zabezpechennya: pravovi py`tannya / B.I.Stashkiv // PravoUkrayiny`. – 2005. – #1. – S.76-79.
24. Tulenkov M.V. Social`na polity`ka v Ukrayini: shlyaxy` formuvannya ta realizaciyi: navch.-metod. rozrobka / M.V.Tulenkov. – K.: IPK DSZU, 2007. – 34 s.
25. Tulenkov M.V. Social`ny`j zaxy`st u sociologichnomu vy`miri: monografiya / M.V.Tulenkov. – K.: IPK DSZU, 2010. – 168 s.
26. Tulenvov M.V. Polity`ka social`nogo zaxy`stu: monografiya / M.V.Tulenkov, Yu.Zh.Shajgorods`ky`j. – K.: Centr social`ny`x komunikacij, 2011. – 184 s.
27. Upravleny`e socy`al`noj sferoj / Pod red. V.Gordy`na. – SPb.: Y`zd-vo Sank-Peterburgskogo gos. un-ta ekonomy`ky` y` fy`nansov, 1998. – 289s.
28. Yakushev L.P. Socy`al`naya zashhy`ta: ucheb. posoby`e / L.P.Yakushev. – M.: Akademiy`ya, 1998. – 324 s.

Social safety in scientific discourse

As the present analysis shows, global social changes have a negative effect on the functioning of domestic system of social safety of the population. Consequently, the latter requires substantial structured modernization by means of implementing active social policy based on the principles of social collaboration and addressed social public service.

The following generalizations can be made according to the social research results obtained in terms of global social changes and transformations: firstly, social safety as a phenomenon of human civilization should be considered in two ways: 1) as a complex of social-cultural, financial and regulatory and administrative mechanisms of satisfying social needs; 2) as a system of common actions taken by the state and society in order to create favorable conditions so that citizens can realize their social rights and freedoms and disadvantaged sections of the population be supported; secondly, Ukrainian system of social safety is dualistic: from one hand, it replicates the old economically ungrounded model of social service (which corresponds to the traditions of paternalism), from the other hand, it attempts to create a new economically grounded model of social service (which corresponds to the traditions of social partnership); thirdly, the model of social service is based on providing different population groups with addressed social services; fourthly, modernization of Ukrainian system of social safety requires its transition from the model of social help (based on numerous exemptions, subsidies, social payments, etc.) to the model of social service (based on principals of social partnership) which foresees providing all groups of citizens with social services as well as giving specific addressed social support to the most disadvantaged sections of the population.

Keywords: social policy; social state; Social Protection; social service, social service, social partnership.

Надійшла до редакції 2.03.2016 р.